Mən Yardımlı elinin "Baylar kəndi" kimi tanınan Gilar kəndində 26 mart 1937-ci ildə Sultanlı ailəsində doğulmuşam. Avtobioqrafiyam təkcə uğurlarımdan ibarət deyildir. Bu, həm də həyat yolumda başıma gələnlərin, rastlaşdıqlarımın kiçicik bir hissəsini əhatə edir. Onlardan vaz keçib yalnız uğurlarımdan danışmaqdan da vaz keçirəm.

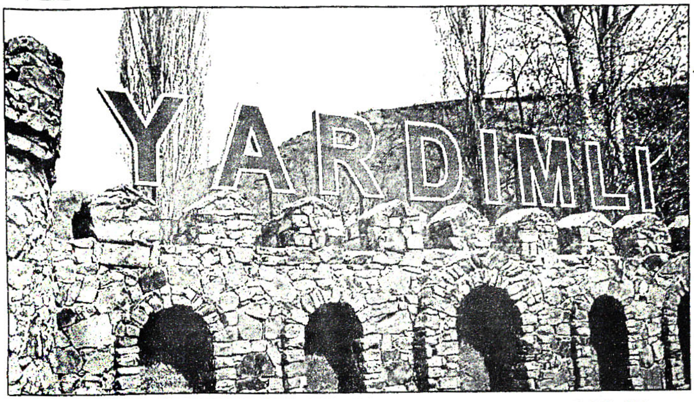

Avtobioqrafik xırdalıqlar

(Əvvəli ötən saylarımızda)

1965-ci il dekabrın 5-də dəftəri yandıraraq məhv etdim. Düşündüm, rahatçılıq tapandan sonra yazdıqlarımı yenidən olsa-olsa, az itki ilə bərpa edə bilərəm. Dəftəri məhv edib Moskvaya yola düşdüm. Moskva mühiti Bakı mühitindən kəskin fərqlənirdi. Çoxötəcli (etajlı) möhtəşəm binalar, əzəmətli metro stansiyaları, möhtəşəm kitabxanalar, muzeylər, konsert salonları, teatr salonları, idman sarayları, elm ocaqları, tədris mərkəzləri, tibb müəssisələri... Ancaq hər yerdə işlənən dil rus dili, hər yerdə qorunan rus maaqarı. Müəssisələr, metro stansiyaları, küçələr... mənşəcə rus olan şəxslərin adlarını daşıyır, rus mənşəli sözlərlə ifadə olunub... Heykəllər rus mənşəli şəxslərə aid... Hər şey rus mədəniyyəti ilə, rus incəsənəti ilə, rus ədəbiyyatı ilə bağlı... Hər şey rus xalqının mənafeyinə, rus xalqının təbliğinə xidmət edir. Moskvada hər şeyin dövlət səviyyəli israfçılığı, Bakıda dövlət səviyyəli ürək sıxan qənaətcillik...

Taleyim məşəqqətli, əzabverici kənd təəssüratı ilə yüklənmiş, Bakıdan keçən yolumu Moskvaya salmışdı. Bu yolu zərurət yarananda gedib-gəlirdim, yeni-yeni incələmələrə, yeni-yeni mühakimələrə təkan verəcək faktlar toplayırdım. Yataqxana şəraiti də incələmələrə, mühakimələrə zəngin material verirdi. Yataqxanada imperiyanın əyalətlərindən gəlmiş aspirantlar yaşayırdılar. Onlar ayrı-ayrı millətlərə mənsub idilər. Oradakı, həm də işlədiyim yerindəki isanlarla müxtəlif mübahisələrə, müzakirələrə qoşulmalı olurdum. Burada milli mövzuda mübahisələr, müzakirələr daha çox olurdu. Moskvada gördüklərim, eşitdiklərim, bir də aspirantlarla müzakirələrin imperiya haqqında düşündüklərimi, qənaətlərimi formalaşdırırdı, ara-sıra vaxt tapıb qeydlər aparmağıma səbəb olurdu, məni məcbur edirdi. Moskvada apardığım ictimai məzmunlu qeydlərimi aspirantura müddətini başa vurub Bakıya qayıdandan sonra da davam etdirirdim.

Tələbəlik illərimdəki qeydlərimdə, olaylara xüsusi münasibət göstərdiyim, "filosof"luq elədiyim məqamlar da az olmurdu. 1973-cü ilin mart ayında BDU-da "Bahar bayramı" adlı bir cəmiyyət yaratdıq. Bu cəmiyyətin fəaliyyət istiqamətlərini Xudu müəllimlə məsləhətləşdik. Onun məsləhətlərini nəzərə aldıq, işlərimizi qurduq, cəmiyyət fəaliyyətə başladı, qısa müddətdə respublikada tanındı, səs saldı. 1975-ci ilin mart günlərinin birində (günü dəqiq yadımda deyil) məni rektorun axtardığını bildirdilər. Təcili universitetə yollandım. Burada həyəcanlı bir sakitlik hökm sürürdü. Rektorun qəbuluna getdim. İçəridə rektor Faiq Bağırzadə özü idi, bir də kitabxanaçılıq fakültəsinin bir müəllimi. Rektor məni görən kimi kükrəyib coşdu: "Sən universitetdə nə ilə məşğul olursan? Sən kimsən millətçilik edirsən, dəstə yaradıb dövlət əleyhinə təbliğat aparırsan, sənə kim icazə verib belə işlərlə məşğul olursan? Sanksiya gəlib, gedib türmədə 25 il yatarsan, ağlın başına gələr...".

Kabinetdəki müəllim haradan olduğumu soruşdu, Sovet hökumətinin məni, mənim kimiləri gətirib oxudub "adam elədiyini", xalqın bəylərin, mülkədarların zülmündən qurtulduğunu, ağ günə çıxdığını vurğuladı, Əbülfəz (o dönəmdə Əbülfəz Əliyev kimi tanınan Əbülfəz Elçibəy - B.S.) kimilərin "xalqa ləkə gətirdiyini", "xalqı üzükölgəli etdiyini"... nəzərə çatdırdı, hökm verdi: "BeləlƏrini güllələmək də azdır". Rektor kağız-qələm verdi, işdən ərizəmlə azad olunmağım haqqında ərizə yazmağımı əmr etdi. Mən izahat vermək üçün nə qədər cəhd göstərdimsə, rektor imkan vermədi. Kitabxanaçı müəllim də ortaya söz atmaqdan qalmırdı. Ancaq kiçik bir fasilə yarandı, mən bundan istifadə edib sözümü dedim, tədbiri 1973-cü ildən bəri universitetin Böyük Zalında keçirdiyimizi, bu çağadək onun keçirilməsinin lazım bilinməməyini heç kimin bizə demədiyini rektora bildirdim. O, çaşmış kimi oldu, ciddi durum alıb təşviş içində dedi: "Harada? Mənim universitetimdə? Mənim Akt zalımda?". Sonra gəlib qarşımdan kağız-qələmi götürdü, əlavə etdi: "indi gedə bilərsən, get, istintaq hər şeyi aydınlaşdırar". Bu hərəkətimi, eləcə də rektorla olan söhbəti məslək dostlarım olan Xudu Məmmədə, Əbülfəzl Hüseyniyə, Xəlil Rzaya, Mirzə Abbaslıya, Məhəmməd Tantəkinə, Qafar Kəndliyə, Cəfər Qlyasiyə... danışdım, Akt zalıyla bağlı rektora dediyimin onu ehtiyatlandırdığını ehtimal etdilər, dedilər, rektor bu sözddən qorxuya düşüb, təşviş keçirib. Belə sıxıntıdan, bu cür sarsıntıdan sonra düşündüklərimin yazılmasının çox da vacib olmadığını, yazmanı dayandırmağı lazım bildim. Ancaq bir qədər keçəndən sonra siyasi olquların sürətləndiyini, sovet dönəmindən narazı tanışlarımın çoxluğunu, yazılası məqamların çoxaldığını görüb yenidən qeydlər aparmağa ürəkləndim. Sovet məmurlarının, inzibati orqanlarının törətdikləri özbaşınalıqlar haqqında yazılmalı olaylar, yadda saxlanmalı məqamlar günbəgün artmaqda idi.

70 ilin üfunətli imperiya havası xeyli tündləşmişdi, SSRİ məkanını, dünya miqyasını dolaşmaqda idi. Məni rektorla söhbətdən sonra həbs etməsələr də, ara-sıra çağırıb sorğu-suala tuturdular. Bunları nəzərə almaqla müəyyən götür-qoydan sonra ara sakitləşənədək Bakıda olmamaq qərarına gəldim. Bu məqsəd üçün elmi yollanış adıyla Moskvaya getmək ən əlverişli yolum ola bilərdi. Bu barədə fikrimi Xudu müəllimə bildirdim. Elm nəhəngi, qüdrətli ziyalı olan Xudu Məmməd həm də son dərəcə ağıllı, təmkinli, həssas bir insan idi. O, dinlədikdən sonra çox da düşünmədən, tərəddüd etmədən məni də özü ilə o zaman Sergey Mironoviç Kirov adına Azərbaycan Dövlət universitetində (indiki BDU-da) Elmi İşlər üzrə prorektor işləyən, görkəmli riyaziyyatçı alim, böyük Azərbaycan ziyalısı Yəhya Məmmədin (Məmmədov) yanına apardı. Yəhya müəllim milli məsələdə tutduğum mövqeyə görə mənimlə yaxşı münasibətdə idi. Xudu müəllimi o, çox böyük ehtiramla qarşıladı. Xudu müəllim mənim Moskvaya getməyimin vacibliyini ona bildirdi, lazımi köməklik göstərməsini xahiş etdi. O da bu məsələdə mümkün köməkliyi göstərəcəyinə söz verdi. Yəhya müəllim mənim bəzi adamların yanında yaxşı başa düşülən adam olmadığımı, işlərimə başqalarının yenə də ciddi əngəl törədəcəklərini vurğuladı.

Doğrudan da sonralar çox ciddi əngəllərlə qarşılaşdım. Səlahiyyətlilərdən bəziləri məni işsiz, fəaliyyətsiz görmək istəyirdi. Onlar düşünürdülər, mən nə qədər işsiz-gücsüz qalsam, o qədər dilim qısa, gözüm qıpıq olar, cəsarətim azalar, mütiləşməyimə şərait yaranar, asan idarə olunaram. Mən isə bu istəyin gerçəkləşməsinə imkan yaradan şəxs deyildim, keyfiyyətlərim onların istədiyinə cavab vermirdi. Düşünürdüm, nə qədər çox işləsəm, yaxşı sonuclara malik olsam, nə qədər təmiz, qüsursuz davransam, sərbəst olmağıma o qədər güclü özül yaranar. Onlar mənim belə düşündüyümü, belə olduğumu öncədən başa düşürdülər. Moskvada əlaqələrimin geniş olduğunu bilirdilər, həm də başa düşürdülər, işləməyimə Moskvada daha yaxşı şərait olar, orada daha çox iş görə bilərəm. Müxtəlif səbatsız, sübutsuz bəhanələrlə işlərimi əngəlləməkdən usanmasalar da, iradəmə də yaxşı bələd idilər.

Moskvaya elmi yollayışa getmək fikrimi Yəhya müəllimin "dostlarım" adlandırdığı şəxslər eşidən kimi bunu kəskin etirazla qarşıladılar, sənədsiz-sübutsuz bəhanələr gətirərək hər dəfə fikrimə açıq-açığına etirazlarını bildirdilər. Bunların öz etirazlarını əsaslandıra bilməməkləri qələbəmin labüdlüyünə inamımı gücləndirirdi, mənim daha da öz fikrimdə israrlı olmağıma təkan verirdi. Moskva səfərimə törədilən əngəllərin ömrü az oldu. Mənə münasibətlərində dəyişiklik etmək istəməyən həmin adamların məni əngəlləmək iqtidarında olmadıqlarını bir daha yəqinləyəndən sonra ən təsirli bir variant seçdim: rektorun adına ərizə yazdım, orada cari ildə yerinə yetirəcəyim elmi iş planına lazım olan sonucları almaq üçün Bakıda cihazın olmadığını göstərdim, ona görə də mənim Moskvaya gedərək oradakı cihazlarda həmin sonucları almağa ehtiyac yarandığını vurğuladım. Ərizəmdə əks halda, cari il üçün elmi iş planımın yerinə yetirilməyəcəyini rektorun nəzərinə çatdırmışdım. Bu fikrimdə müəyyən həqiqət olsa da, başlıca məqsədim Bakıdan uzaqlaşmaq, bir müddət həbs olunmaq, təqibə məruz qalmaq təhlükəsindən uzaq düşmək idi. Ərizəmi oxuyan kimi dəhşətə gəldilər. Ancaq onların məqsədlərinə çatmaları üçün çıxış yolu da qalmamışdı.

Ərizədə göstərdiyim kimi, Moskvaya gedişim baş tutmasaydı, illik elmi hesabat verə bilməyəcəkdim. Bunun da məsuliyyəti "dostlarım"ın boynunda qalacaqdı. Bu, o dönəm üçün çox böyük məsuliyyət idi. Ona görə də "dostlarım" ərizəmin üstünə istəyimə etiraz etmədiklərini yazmaqla bildirdilər. Ərizəni Yəhya müəllimə çatdıranda razılığı almağa necə nail olduğumu soruşdu, bu işimi "qəhrəmanlıq" adlandırdı, ərizənin üstünü yazıb əmrə göndərdi. Üstəlik kadrlar şöbəsinə zəng vurub məni tez yola salmağı tapşırdı. Ertəsi gün Moskvaya yola düşdüm. Moskvada qısa müddətə işlərim yoluna düşdü. QİAP-da aspirant ikən işlədiyim professor Aleksandr Valentinoviç İoqansenin laboratoriyasında, o zamankı SSRİ EA-nın Troitsk şəhərində yerləşən Spektoskopiya institutunda fizika-riyaziyyat elmləri doktoru German Nikolayeviç Jijinin laboratoriyasında işləmək üçün razılıq aldım. QİAP-ın köməyi ilə aspirantura illərində yaşadığım Karpov adına Dövlət Fiziki-Kimya institutunun Moskva şəhərinin Babuşkino qəsəbəsində yerləşən yataqxanasında Spektoskopiya İnstitutunun təsərrüfat işləri üzrə direktor müavini milliyətcə tatar olan köməyi ilə yerlə təmin olundum. Elmi işlərimi yerinə yetirmək üçün artıq, lazımi şərait yaranmışdı. Burada işlərimi elə qurmalıydım ki, Bakıya qayıdanda mənə göstəriləcək təzyiqlərə, hücumlara sipər ola bilsin, müqavimət qüvvəmi artırmış olsun, üzümü ağ, dilimi uzun eləsin. Beləcə intensiv, eyni zamanda planlı işləyirdim. Bu günün işini sabaha saxlamırdım, yeni elmi sonuclar almağa çalışırdım. Ona görə də işləmək həvəsim artırdı, həyat eşqim yüksəlirdi, işə marağım güclənirdi. Bunlar sərbəstliyimə, sərbəst düşünməyimə, sərbəst işləməyimə çox güclü zəmin yaradırdı.

Bəhmən SULTANLI

(Ardı var)